

Tarım Sektöründe Göçmenlik ve Kadınlık

Bahadır Nuro1¹⁴-İlknur Saatçi¹⁵

Giriş

Bu çalışmanın konusu mevsimlik tarım işçisi kadınların göç ve çalışma deneyimleridir. Söz konusu kesim, Niğde iline ağırlıklı olarak Türkiye'nin Güneydoğu illerinden gelen kadınlar örneği üzerinden analiz edilmektedir. Çalışma üç yönlü bir amaca sahiptir: (1) göçün gerekçeleri ve göç sürecini açığa çıkarmak, (2) göçmen kadınların hane içi ve üretim alanında gerçekleşen emek sürecinin ikili doğasını ortaya koymak ve (3) göçmenlik sürecinde sosyal hayatın yeniden üretiminde hâkim olan mekanizmaları belirlemek. Çalışma Niğde ilinin Ovacık ve Konaklı kasabalarının kırsal alanlarında yürütülen derinlemesine mülakatlara dayanmaktadır. Mülakatlar 2014 yılının yaz ve bahar aylarında işçilerin geçici olarak barındığı çadırlarda, onların yaşam alanlarında yürütülmüştür. Bu makalenin ilk kısmında kadınları göçe iten gerekçeler ve göç sürecinin örgütlenmesi konuları üzerinde durulacaktır. İkinci olarak, kadınların işçileşme süreci ele alınacaktır. Son olarak ise, süreç boyunca kurulan sosyal ilişkiler incelenecektir. Araştırmanın sonuçları öncelikle kadınların işçileşmesinde temel etmenin maddi gerekçeler olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak sürecin çarpıcı yönü işçileşmenin on yaşına dek inen çocuk yaştaki işçileri de kapsamaktadır. Öte yandan emek sürecinin örgütlenmesi ve sosyal ilişkilerin kurulmasında paternal otoritenin üç yönlü baskısı açığa çıkmaktadır. Bunların ilki göç sürecini örgütleyen araçlar ya da çavuşlardır. İkinci olarak geleneksel aile içi ilişkileri emek sürecine taşıyan erkekler ve son olarak kimi örneklerde görüldüğü üzere bu sürece hane içinde nezaret eden kaynaklardır.

Kadınları Göçe İten Nedenler ve Göç Sürecinin Örgütlenmesi

Mevsimlik tarım işçileri yaşadıkları yerlerden çalışmak üzere iş yerlerine genellikle Nisan ayından başlayarak Kasım ayı sonuna kadar çalışacakları ürün ve iş çeşidine göre illere farklı aylarda gelmektedir. Görüştüğümüz işçiler uzun bir süredir mevsimlik tarım işçiliği yapmaktadır. Birçoğu Niğde'ye ilk defa gelmemektedir. Mevsimlik tarım işçiliğinde yoğun olarak Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden gelen aileler çalışmaktadır. Bunların çoğunluğunu Adıyaman'dan gelen Kürt kökenliler, Urfa'dan gelen Arap kökenliler oluşturmaktadır. Yanı sıra araştırmamız esnasında, üç Suriyeli hane ve Adana'dan gelen iki Türk kökenli hane bulunmaktaydı. Niğde'ye gelen Urfalı ve Adıyamanlı işçiler çoğunlukta bulunmaktadırlar. İlk olarak fasulye toplamaya gelmektedirler. Çoğu işçi hasat zamanı gelip gitmişlerdi, şimdi de ürünü toplamak için geliyorlardı.

Niğde'ye gelen Urfalı işçilerin bir kısmı, Urfa'da pamuk tarlaları olduğunu, ancak arazinin küçük olması sebebiyle geçimlerini karşılayamadığını belirtmişlerdir. Bazı işçilerin ise üzerinde hiçbir şekilde toprak mülkiyeti bulunmamakta ve bu durum işçileri başka şehirlere çalışmak için göç etmeye zorlamaktadır. Bu sınıfsal ilişkiyi

¹⁴ Yrd. Doç. Dr. Niğde Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü.

¹⁵ Y. Lisans. Niğde Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü.

yeniden tanımlamaktadır. Batı'daki patronun tarlası var, (ucuz) işgücü yoktur, işçinin de emek-gücü var sermayesi yoktur. Aslında, Marx bu sınıfsal ilişkiyi anlatmak için tam da buradan yola çıkar (Duruz, 2013:35).

Toprağın miras yoluyla bölünmesi, büyük arazilerin belirli kişiler elinde toplanması köylülerin topraktan koparak tarım işçisine dönüşmesine ve kendi yöresinde iş bulamayanları başka bölgelere mevsimlik işçi olarak çalışmaya yöneltmektedir.

Niğde'ye özellikle Adıyaman'dan gelen mevsimlik işçilerin, kendilerine ait toprağı bulunmakla beraber, burada işçilik yapabilmektedir. Ayrıca işçilerin memleketlerindeki toprağı kiraya verilebilmektedir. Bu durum işçiyi hem işçi, hem mülk sahibi kılmaktadır. Ayrıca sadece emeğini satarak geçinmek zorunda kalan işçilerde vardır. Belli bir kesim için mevsimlik tarım işçiliğı asıl meslek haline gelmiştir. Onlar, memleketlerine döndüklerinde mevsimlik tarım işçiliğinden kazandıkları ile geçinmektedir. İşgücü piyasasına emeğini satmak zorundadırlar.

Göçün örgütleyicisi çavuş olarak adlandırılan araçlardır. Çavuş, getirmeyi planladığı işgücüne göre toprak sahibinden avans alarak işçilere bu avansı dağıtabilir, çalışmaya gelirken de işçilerin yol paralarını karşılamaktadır (Bu durum tefeci-tüccar sömürsünü de beslemektedir). Ayrıca işçinin kendi çalışma bölgesini seçme ya da başka bir elçi ile çalışması ihtimalini ortadan kaldırır. Bunu yaparak işçinin hasat zamanı çalışma yerine gelmesini garantilemiş olur. Bu durum güven esasına dayanır. Çavuşa duyulan güvenle birlikte itaatkârlık da söz konusu olmaktadır. Çoğu zaman memleketinde paraya ihtiyacı olduğu için çavuşa giden işçiler, aldıkları parayı ödeyemediklerinde işe gelme konusunda zorlanmaktadır. Ancak bir sonraki yıl aynı yere çalışmaya gelecek işçiler, işveren tarafından beğenildiğı takdirde işçiyi bizzat işverenin kendisi de arayarak işe çağırabilmektedir.

Mevsimlik tarım işçilerinin çalışma yerlerine ulaşımı yaşadıkları en önemli sorundur. Çoğu zaman kamyonlarla kaçak yolculuk yapmaktadırlar, çünkü otobüsle ulaşım maliyeti gerektirir. İşçiler yaşadıkları illerden çalışacakları illere gelirken kuracakları çadırları, barınak görevi yapacak eşyaları, aydınlatma aletlerini yanlarında getirirler. Genellikle her aile bir çadırda barınacak şekilde yerleşirler. Çadırın içini kilim ve örtüler kaplamaktadır, çadırda mutfak malzemeleri, yatak ve yorgan gibi eşyalarda bulunmaktadır. Bu barınakların yağmurdan korunmaları için üzeri naylon ile örtülmektedir. Tuvalet içinde çadır ile bir alan çevrilmektedir. Altyapı koşullarının uygun olmaması sebebiyle akrep, sivrisinek, kırkayak gibi böceklerin var olması tehlikelere karşı işçileri korunmasız kılmaktadır. Çadırların birbirine çok yakın kurulması aile mahremiyetini ister istemez engellemektedir. İçme ve kullanma suyu temininde de büyük problemler yaşanmaktadır. Birçok işçi içtikleri suyun kireçli ve kumlu olmasından dolayı böbrek taşı ve mide rahatsızlığı geçirdiklerini belirtmektedir. Ayrıca uzun bir süre güneşin altında çalışıyor olmaları da sağlık sorununu beraberinde getirmektedir. Yeterli ve dengeli beslenememektedirler. Temizlikten yoksun yaşamak zorunda kalmaktadırlar.

İşçiler memleketlerinden gelirken tüketecekleri yiyecekleri de yanlarında getirmektedir (bulgur, pirinç, un, vb.). Çünkü aksi takdirde alacakları parayı yiyecek için kullanacak ve kar etmeden geri dönmek zorunda kalacaklardır.

Kadınların İşçileşmesi

Mevsimlik tarım işçisi kadınlarla görüştüğümüzde birçoğu evlenmeden önce de ailesiyle tarım işçiliğı yaptığını belirtmiştir. Bu durum aynı toplumsal ortam içinde

evliliklerin yapıldığının da göstergesidir. Ayrıca görücü usulü ile küçük yaşlarda evlilikler gerçekleşmektedir (Geçgin, 2009:105,118). Niğde örneğinde kadınlar evliliklerin 12-13 yaşında başladığını belirtmektedir. Kızlar için evlilik yaşının bu kadar küçük olmasının altında yatan sebeplerden belki de en önemlisi erkek askere gittiğinde onun eksikliğini telafi edecek işgücüne duyulan ihtiyaçtır. Çünkü kadın, ileriye dönük işgücü planlamasında artı değer olarak hesaba katılmaktadır. Ayrıca erkek evlenirken başlık parası ile kadının bedelini babasına ödemiştir. Kadının baba ocağındaki üretim biriminden çıkararak evlendiği erkeğin evine gelir sağlamaya başlamasının bedeli başlık parası ile ödenir (Arıkan, 1998; Kaleci, 2007: 94). Erkek, evlenirken başlık parasını ödemek için babasından para almaktadır. Ayşe, Hasan ile evlendikleri günden beri kayınvalidesi ile birlikte oturmaktadır. Hasan, annesinin Ayşe'ye kötü davrandığının ve onu istemediğinin farkındadır. Ayşe, Hasan'a ayrı bir eve çıkmak istediğini belirtse de ekonomik sıkıntı içinde olmaları bu durumu engellemektedir. Çünkü evlenirken Hasan'ın babasından aldığı 16 bin lira başlık parasını ödeyene kadar ailenin isteklerine boyun eğmek durumundadır. Hasan, tarlada çalıştığı ücretin tamamını babasına vermekte, Urfa'da çalıştığı parada yine kaldıkları babasının evinin ihtiyaçları için harcanmaktadır. Bir nevi babasının evinde karın tokluğuna yaşamaktadırlar. Çocuğun rahatsızlığı için paraya ihtiyaç olduğunda babasından para istemektedir. 5 yıllık evlilikleri boyunca birlikte oturmuş ve 16 bin lirayı fazlasıyla ödemiş olmalarına rağmen ayrı bir eve çıkmalarına müsaade edilmemektedir. Hasan'ın babasına karşı çıkamaması da buna engeldir.

Mevsimlik tarım işçiliği yapan aileler içinde çok eşlilikte yaygın olarak kabul edilmektedir. Özellikle kadının kısır olması ya da erkek çocuk verememesi erkeğin tekrar evliliğini gerekli kılmaktadır. Çünkü geleneksel toplumlarda çocuk sahibi olamama kadının kusuru sayılır (Kaleci, 2007:104-105). Bu sebeple çok eşlilik, kuma, ilk eş tarafından da kabul edilmekte ve onaylanmaktadır. Niğde örneğinde erkek çocuk doğurmadığı gerekçesiyle Mehmet (43), "ikinci eşe 35 milyar verdim, aldım bu malı, erkek çocuk doğursun" diye açıklamada bulundu. Kuma olarak aldığı kadının ilk evliliği olması başlık parasının yüksek olmasının sebebidir. Urfa'da evliliklerin küçük yaşlarda gerçekleşmesine rağmen ilk evliliğini 35 yaşında gerçekleştiren kadın istisna olarak dikkati çekmektedir. Urfalı kızlarla telefonda görüştüğümde bunun sebebini sorunca; kızın babasının evlenmesini istemediği için kimseye vermediği şeklinde yorumlarken ikinci ihtimal olarak da kadının güzelliğinin evlilik için önem arz ettiğini belirtti. Ancak tarım işçiliğinde tarlada çalışabilecek işgücünün önemli olması bunun geçerliliğini düşürdüğünün kanaatindeyim. Eğer Urfa'da bir kadın evlenip ayrılmak zorunda kaldıysa evde bekletmektense daha düşük bir başlık parası ile erkek çocuk doğurur ümidiyle kuma olarak bir başkasıyla evlendirilmektedir. Bu durum kızın babasına akmasa da damlar nitelikte para sağlarken kızın adının çıkmasını da engellemiş bulunmaktadır.

Konuştığımız ailelerde kadının başta gelen görevlerinden biri; tez zamanda tarlada çalışabilecek kadar çok çocuk doğurmaktır. Niğde'ye gelen kadın işçilerin çadırlarda doğum sancısı tutarak hastaneye götürüldüğü belirtildi. Daha önceleri çadırlarda tek başına kadınların doğum yaptığı ve doğumdan birkaç gün sonra sırtında bebeği ile yine tarlaya çalışmaya gittiği belirtildi. Emine (15), hamile kadını hastaneye yetiştiremedikleri durumlarda doğumun tarlada arabanın içinde gerçekleştiğini belirtti. Doğumun kötü şartlar altında gerçekleşmesi sebebiyle bebeğin öldüğü durumda buldukları kasabadaki mezarlığa gömüldüğünü ve her şeyin Allah'tan geldiğine inanıp, kaderle yorumladıklarını söyledi. Bu kadınlar, hamileliğe özel sağlık

sorunlarını da özellikle emek yoğun çalıştıkları için yaşayabiliyorlar. Kadınlar işlerin yoğunluğundan doğum öncesi ve sonrası önlemler alamamakta, çalışmaması ise bahane olarak kabul edilmektedir. Ayşe, hamile olduğu için çok sancısı olduğunu ve hastaneye götürmelerini söylediğinde kaynanası durumu hiç önemsememekte ve önceden insanların hiç hastane görmeden tek başlarına doğum yaptıklarını belirtmektedir. Eşi Hasan'ın sabahtan akşama kadar tarlada çalışıp çadıra geç saatte ve yorgun bir halde dönmesi sebebiyle kendisini hastaneye götürmediğini söyledi. Ayşe (22), doğumdan bir önceki gün dahi tarlada çalıştığını söyledi. Kaynanası herkesin çocuk doğurduğunu ve gelini Ayşe'nin çalışmamak için hamileliği bahane ettiğini söylemesi tarlaya gitmesinin sebebidir.

Öncelikle hemen göze çarpan, tarımsal işçilik yapan kadınların çalışma ve yaşam koşullarındaki, yani emek kullanma biçimlerindeki sömürüdür. Tarım sektöründe kadın işgücünün yoğunlukta olması literatüre 'tarımın feminizasyonu' kavramını kazandırmıştır. Tarım işinin gelirinin az olması sebebiyle tarım işçiliği erkek tarafından terk edilirken kadını toprağa bağımlı kılmaktadır (Geçgin, 2009:133). Niğde örneğinde Hasan, kadınların tarlada daha titiz çalışıyor olması sebebiyle işverenlerin daha çok kadın çalışanı tercih ettiğini belirtmektedir. "Kadınlar olmasa iş alamayız" diyerek bu görüşü desteklemektedir. Çünkü el emeğine dayanan emek-yoğun işler kadınlar, makineleşmiş teknoloji düzeyi yüksek işler ise erkekler tarafından yapılmaktadır (İnal, 2010:7). Kadınların tarım kesiminde erkeğe oranla daha fazla çalışması içinde yaşadığı sosyal değerler açısından doğal sayılmaktadır (Kazgan 1982, Yıldırak 1987) (Yıldırak, Gülçubuk, Gün, Olhan ve Kılıç; 2002:11-12). Kırsal nüfus içerisinde erkeklerin işsizlik oranı kadınlara göre daha yüksektir. Çünkü kadınlar ücretsiz aile işçisi olarak çalışmakta ve kendilerini işsiz olarak görmemektedir (Olhan, 2011:10).

Kadın, tarımda çalışmasına rağmen emeğinin getirisine sahip değildir (Ecevit, 1994; Furat, 2013:527). Tarımda kazandığı ücrete hane reisi adı altında erkek el koyar. Kadın kendi payına düşen mirastan dahi vazgeçmektedir. Çünkü kültürel değerleri bunu emretmektedir. Ancak burada şöyle bir durum karşımıza çıkmaktadır. Kadının kendi ailesinden, kendi payına düşen haktan vazgeçmesine karşılık, görümcelerinde kendi haklarından kocası lehine vazgeçmeleri şeklinde bir dengeleme söz konusudur (Ecevit,1994). Tarımda mülkiyet ataerkildir. Erkeğe ailesinden kalan toprağın büyüklüğü evliliğini etkilemektedir. Ancak kadın mülkiyeti ile düşünülmemektedir. Çünkü kadın baba evinde de ücretsiz işçi konumunda bulunmaktadır. Tarlada parayı erkeğin kendi mülkiyetinde tutmasının meşrulaştırılması da bu ideolojiye dayanmaktadır (Ecevit, 1994).

Sosyal İlişkilerin Yeniden Üretimi

Farklı etnik kökene sahip işçiler, köyden uzak bir alanda çadırlarını kurmaktadır. Çalışmalar, köylülerin o yerleri pis ve tehlikeli olarak gördüklerini ve oraya gitmekten kaçındıklarını göstermektedir. Aynı şekilde köylüler işçilerin de köye gelmesinden pek hoşnut olmamaktadır (Duruiç, 2013: 33).

Tarım işçileri de yerli halkın gözünde Doğulu, Kürt ve işçi-yoksul olarak tanımlandıklarının farkındadır. İşçiler az ücret aldıklarını, uygun olmayan koşullarda çalıştıklarını, adaletsizlik hissi yaşadıklarını düşünmektedir. Bunun sebebi ise yerli işçi ile mevsimlik işçilerin aynı işe farklı ücret verilmesinden kaynaklanmaktadır. Mevsimlik tarım işçilerini gezici ve geçici olmak üzere iki ayrı kategoride değerlendirilmektedir. Geçici işçilikte işçi, evine yakın bir bölgedeki tarlaya sabah

çalışmaya gidip akşam evine dönen, genellikle civarda yaşayan Türklerdir. Gezici işçiler evinden uzak bir bölgeye çalışmak için gelen ve çoğunlukla Kürt, Roman ve Arap gibi etnik kökene sahip vatandaşlardır (Duruiz, 2013:32).

İşçilerin birçoğunun Türkçe bilmemesinden dolayı Kürtçe konuşuyor olması dışlanmayı arttıran sebepler arasında yer almaktadır. (Duruiz, 2013: 32; Geçgin, 2009:20,67). Ayrıca kendilerinden olmayan bizlerin duymasını istemediği cümleleri de Arapça ya da Kürtçe olarak söylemektedirler.

Mevsimlik kadın tarım işçilerinin Türkçe bilmemesi de sosyalleşmenin önündeki büyük bir engeldir. Saha çalışmam boyunca yaşadığım en büyük sıkıntı, insanların Türkçe bilmediği durumlarda sorular yanıtsız kalabiliyordu. Bu sebeple soruları tekrarlamak ya da basite indirgemek zorunda kaldık.

Bu kesim için evlilik sosyal ilişkilerin temel belirleyicisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Mevsimlik tarım işçilerinin evlilik algısında daha çok neslin devamını sağlamak ve aileye ücretsiz emek gücü kazandırmak amaçlanmaktadır. Evlenen kadın evine, eşine ve çocuklarına kendini adar. Familia kelimesinin asıl anlamı erkeğe ait kölelerin tümü, ev kölesi, demektir (Marx ve Engels, 2008:169). Kadında mülkiyet hakkından vazgeçerek, evde ve tarlada bütün işlerin başat faktörü olarak bu köleliği kabullenmektedir.

Niğde'ye gelen mevsimlik tarım işçileriyle görüştüğümüzde evliliklerin çıkar ilişkisine dayandığı belirtilmektedir. Ekonomik geliri tarım olan haneler daha çok akraba evliliği yapmaktadır. Böylelikle toprak bölünmeyecek, aileler arasında gerginlik yaşanmayacak demektir. Akraba evliliği dinen yasak olmadığı için yaygındır. Akraba evliliği sebebiyle sakatlıkların ya da kalıtsal hastalıkların Allah'tan geldiğine inanılır. Tedavi yolları aranır. Ama gerçek nedenlere çok fazla önem verilmez (Kaleci, 2007:212).

Toprağın bölünmemesi için bir başka evlilik şekli ise berdelidir. Yakın yaşlarda yetişkin oğlu ve kızı olan aileler, aralarında anlaşarak kızlarını oğullarına gelin alacakları kızın ailesine verirler, yani değişiklik yaparlar (Balaman, 1975:7221). Berdel evliliğin bir başka avantajı ise her iki tarafında ekonomik çıkarının olmasıdır. Bu durumda başlık parası ortadan kalkar, düğün harcamalarında denge sağlanır. Örneğin: 'A' ailesi kızları için nelerin alınmasını isterlerse gelinleri ve gelinin yakınları için aynı şeyleri almak zorunda kalacaklardır. Bu durum onların aşırı ve gereksiz isteklerini sınırlandırarak, tarafların harcamalarında ölçülü olmasını sağlamaktadır. (Berdel evlilik; avantajı ise her iki tarafında ekonomik çıkarının olmasıdır. Başlık ortadan kalkar, toprak bölünmez.)

Kadınların yoksunluklarını hissettikleri başka bir husus, kadınların toplumsal hayata katılımı ve sosyalleşme imkânlarıyla ilgilidir. Erkeğe oranla kadının sosyalleşme imkânı diğer kadınlarla bir arada çalışırken konuşmalarından ibarettir. Çalışmak için hane olarak gelen işçiler birbirine yakın yerde çadırlar kurmaktadır. Çünkü kadınların tarlada çalışmanın dışında yapabileceği tek aktivite yakın çadırdaki kadınla konuşmaktan ve imece usulü birbirlerine ekmek açarken yardım etmekten ibarettir. Geldikleri memleketlerde kızların Kur'an kursuna gittiklerini ve orada vakit geçirmek, gün yapmak, sohbet etme fırsatı bulduklarını da belirttiler. Bu durum kursun sadece dini işlevi olmadığını, kızların bir araya gelerek konuşma fırsatı bulmalarını sağladığı için avantaj içermektedir. Oysa erkekler için olmadığı zamanlarda kahveye, çarşıya gitmektedir. Kız ve erkek çocukları arasında dahi ayırım göze çarpmaktadır. Erkek çocuklar istediğinde kasabadaki internet kafe'ye gidebilmekte, oyun oynayabilmektedir. Kız kısmının ise internetle işi olamaz, olmamalıdır. O annesinin

dizi dibinde oturması için eğitilmiştir. Emine (15), Urfa'da bir düğün olduğunda eğer düğün çok yakın akrabalarının ise kızların gidebildiğini aksi takdirde düğünde aileden sadece erkeğin bulunduğunu söylemektedir. Bu durum kadınlar için söz konusu değildir.

Çoğu kadın üzerine giydiği kıyafeti dahi seçme hakkına sahip değildir. Çünkü çarşıya gitmek kadının değil erkeğin görevidir. Görüştüğümüz kızların çoğu, giydikleri kıyafetin babalarının ya da abilerinin çarşıya indiğinde aldıkları kıyafet olduğunu söylemektedir. Ayşe ise giydiği kıyafetlerin 5 yıl önce evlendiklerinde alınan kıyafet olduğunu belirtmesi oldukça acınası bir durumdur. Kızların ve kadınların başı kapalıydı. Ancak başı kapatmak inançtan çok gelenekten ve ataerkil yapının getirmiş olduğu baba otoritesinden kaynaklanıyordu. Esmâ (18), ile çay demlemek için başka bir çadıra geçtiğimizde 12 ve 15 yaşındaki küçük kız kardeşleri de yanımıza geldi. Havanın sıcak olmasından dolayı başıma doladığım şalı Esmâ açmamı istedi, saçlarımı merak ettiğini söyledi. Esmâ, saçlarının açık olmasının bana daha çok yakıştığını söylerken kardeşleri kapalılığın daha iyi olduğunu ve başı açmanın büyük günah olduğunu belirtti. Aynı şekilde Ovacık ve Konaklı kasabasındaki kızlarda okula açık gidip gitmediğimi ve açık olmamın daha güzel olduğunu belirtti. Bu durumu kızların kendi istekleriyle değil de gelenekten kaynaklanan mecburiyetten dolayı başlarını kapattığı şeklinde yorumlamamı beraberinde getirdi. Benim açık olmam kızların birçoğunun annemin de açık olup olmadığını sormalarını sağlamıştır. İşçilerin düşüncesinde yer alan din algısının da erkeğe itaati emrediyor olması onların içinde buldukları durumu kabul etmesinin gereği olarak gösterilmektedir.

Kaynakça

Balaman, Ali Rıza (1975). *Güneydoğu Anadolu'da Berdel Ailesi*. Türk Folklor Araştırmaları Dergisi. Sayı:307, İstanbul.

Duruiz, Deniz. *Mevsimlik Tarım İşçileri: Acıması Kurbanlar Mı, Kürt Emekçiler Mi (I)*. Heinrich Böll Stiftung.

Ecevit, Mehmet (1994). *Tarımda Kadının Toplumsal Konumu: Bazı Kavramsal İlişkiler*. Amme İdare Dergisi. 27(2), 89-106.

Furat, Mina (2013). *Kırsal Kadınların Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri Yoluyla Güçlenmesi*. International Journal of Social Science. Cilt 6 Sayı 6. P:525-547.

Geçgin, Ercan (2009). *Türkiye'de Mevsimlik Tarım İşçiliğinin Sosyolojik Analizi: Ankara-Polatlı Örneği*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.

Kaleci, Hatice (2007). *Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyolojik Analizi: Eskişehir Örneği*. Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.

Yıldırak Nurettin, Bülent Gülçubuk, Sema Gün, Emine Olhan, Mehmet Kılıç (2002). *Türkiye'de Gezici ve Geçici Kadın Tarım İşçilerinin Çalışma ve Yaşam Koşulları ve Sorunları*. Uluslararası Çalışma Örgütü Türkiye Temsilciliği, Ankara.